

Molnár András

Tóth J. Zoltán: Halálbüntetés pró és kontra *

A szerző 2003-ban kezdte meg kutatómunkáját PhD-disszertációjához, melynek védésére 2007 decemberében került sor. A most ismertetett könyv e munkának tulajdonképpen részeredménye, hiszen az eredeti dolgozat még körülbelül ennyi anyagot tartalmazott; annak „másik fele” önálló kötetben látott napvilágot 2010-ben, *A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi jogtörténete* címen.¹ A jelen kötet tartalma először 2008-ban látott napvilágot nyomtatott formában.² Az e helyütt ismertetett kötet a korábbi kiadvány frissített változata; kézirata 2012. szeptember 1-én zárult le, így a benne szereplő adatok addig a dátumig naprakészek.

A mű két részre oszlik. Az első rész a halálbüntetés filozófiatörténetéről nyújt vázlatot, a második pedig a napjainkban a halálbüntetés mellett és ellen leggyakrabban elhangzó érveket ismerteti, nem megkerülve az érvek alapjául szolgáló empirikus felmérések eredményeit sem.

A filozófiatörténeti rész az ókori Hellász és a Római Birodalom gondolkodóinak idevonatkozó meglátásaival veszi kezdetét. A hangsúly itt (elég kézenfekvő módon) Platónra és Arisztotelészre, illetve Ciceróra és Senecára helyeződik; egyéb irányzatok, illetve gondolkodók csak érintőlegesen vagy lábjegyzetekben kapnak helyet. Mind ezek, mind az előbb említett négy személy esetében egyértelműen megállapítható, hogy a halálbüntetés hívei voltak. A szerző legfontosabb filozófiai megállapításai kiindulva tér rá a halálbüntetésről alkotott explicit (Platón, Cicero, Seneca) vagy implicit (Arisztotelész) nézeteikre.

A második fejezet a középkorban és a kora újkorban született, a halálbüntetéshez kapcsolódó felfogásokat mutatja be. Először a klasszikus (itt: reformáció előtti) keresztény teológia két emblematisz képvisezője: Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás nézetei kerülnek sorra. A szerző mindkettejükénél kiemeli a szabad akarat jelentőségét, ami egyáltalán bármiféle büntetés alapjául is szolgál, hiszen ha az ember minden cselekedete a kezdetektől fogva előre meghatározott, akkor hiábavaló minden szankció, amely arra irányul, hogy Isten felé terelje, de legalábbis az istentelen úttól elrettentse a „megtévelyedetteket.” A „ne ölj” parancsa alól Isten akarata adhat felmentést. Ilyenkor az, aki legitim módon öl meg valakit, csak Isten akaratának beteljesítője, eszköze, aki megszabadítja az antropomorfizált társadalmat „beteg tagjától”, így értelemszerűen nem vét az ötödik parancs ellen.

Az utópiákat, királytükröket taglaló fejezet Rotterdami Erasmusszal kezdődik. Nála is megjelenik az emberi testhez hasonlított társadalom és a „gyógyíthatatlan tagtól” való megszabadulás szükségessége. Ez azonban, ha lehetséges, kerülendő. Erasmusnál a szerző kimutatja a megelőzés fontosságát, az arányosság követelményét és az elrettentést is.

A Machiavelliről szóló szakasz rámutat, hogy a firenzei gondolkodó számára a halálbüntetés egy volt ama számtalan eszközből, melyekkel a jó fejedelem meg tudja őrizni hatalmát, és féken tudja tartani a népet.

Morus Tamás halálbüntetés-felfogásán a klasszikus keresztény teológia legalább két szempontból is rajta hagyta bélyegét: egyfelől Morus is kitért a halálbüntetés és a „ne ölj” parancs antagonisztikus ellentétére, másfelől pedig ő is halállal büntette volna a házasságtörést – hozzá kell tenni azonban, hogy csak a „visszaeső házasságtörők javára.” A halálbüntetés másik lehetséges alkalmazási köre a büntetésként kiszabott szolgaságból való

* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2012, 291 o.

¹ Századvég Kiadó, Budapest, 2010.

² Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés filozófiája és kortárs jogelméleti kérdései. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2008.

megszökés. Kiemelhető továbbá a bűnmegelőzés jelentősége és a csekély súlyú cselekményekért (pl. lopás) járó kivégzések célszerűtlensége.

Jean Bodin kapcsán a szerző egyfelől rámutat, hogy a halálbüntetésről alkotott nézetei az abszolút hatalmú szuverénról alkotott elméletében gyökereznek, másfelől pedig Bodin jogalkalmazásról és jogalkotásról vallott elképzeléseinek a halálbüntetéshez kapcsolódó pontjait ismerteti. Ezek szerint Bodin az elkövető rangja és a bűncselekmény súlya alapján is eltérő szankciókat javasol, még a halálbüntetésen belül is (tehát a súlyosabb bűncselekményt elkövető minősített kivégzést érdemel). Bodinnál a szerző említést tesz a kegyelmezés jogköréről is: ezt a fejedelem csak olyan bűncselekményekre alkalmazhatja, amelyeket a Biblia maga nem büntet halállal.

A fejezetben utolsóként kerül sor Tommaso Campanella Napvárosának a halálbüntetéshez fűződő viszonya tárgyalására. Campanella a legkülönbözőbb bűncselekményeket rendelte eme szankcióval sújtani, így például a gyilkosságot, az Isten, a szabadság vagy a felettes tisztviselők elleni bűncselekményeket, vagy a nők saját testi hibáinak elkendőzését.

A reformáció kapcsán megint csak két elengedhetetlen név kerül említésre: Luther Mártoné és Kálvin Jánosé. A két teológus – mint az a szerző tolmácsolásából kiderül –, más-más elemeket vett át a klasszikus keresztény teológiából. Luthernél ez a civitas permixta fogalma, mint az Isten földi országának (civitas dei terrana) és az ördög országának (civitas diaboli) keveréke. Ő a „ne ölj” parancsát úgy értelmezte, hogy éppen ennek érvényre juttatása érdekében jogosult az uralkodó bármilyen törvénnyel elrettenteni az embereket egymás öldöklésétől. Kálvin „az uralkodó mint Isten eszköze” gondolatát elevenítette föl ismét, és azon az állásponton volt, hogy egy bűncselekmény halálos ítélettel fenyegetése hozzátartozik az uralkodói hivatáshoz.

Áttérve a világi természetjogi gondolkodásra, a szerző először Hugo Grotius nézeteit veszi górcső alá. Grotius szerint tulajdonképpen az elkövető „akarja” a büntetést, azáltal, hogy elszánja magát a bűncselekmény elkövetésére, melynek a szankció is szükségszerű tartozéka. A szerző rámutat, hogy Grotiusnál mind a megelőzésnek és az elrettentésnek, mind a megtorlásnak van legitimitása – a kulcsszó az, hogy a büntetés valakinek közvetlen és valóságos előnyt jelentsen. A legsúlyosabb bűncselekmények esetében ez az előny a halál, hiszen így az elkövető megszabadul a bűnök által értéktelenné vált életétől.

Thomas Hobbesnál a halálbüntetés – csakúgy, mint a büntetés egyáltalán – a közösség többi tagjának önvédelemhez fűződő jogából ered.

Spinoza munkásságát a szerző annak tükrében tárgyalja, hogy a filozófus a közösségi létet a természeti állapotnál előbbrevalónak találta. Ebből ered az állami önvédelemhez való jog, amely akár a halállal való fenyegetésben is kifejezésre juthat. Büntetőjog-dogmatikusok számára jelentőséggel bírhat annak kiemelése, hogy Spinoza csak a külső magatartást tartotta büntetendőnek, a gondolatot nem.

John Locke halálbüntetés-felfogása a természeti állapotból indul ki, amelyben mindent szabad, ami másnak nem árt. A büntetés célja a megtorlás és az elrettentés; az életellenes bűncselekményeknél, valamint akkor, ha másképp nem óvható meg az elkövetőtől a társadalom, a halálbüntetésnek is helye van.

A felvilágosodás idején született, a halálbüntetésről alkotott véleményeket taglaló harmadik fejezet két címre oszlik. Az elsőben a szerző a francia felvilágosodás nagyjait mutatja be. A legrészletesebben Montesquieu kerül ismertetésre. Ő megkülönböztette a zsarnokságot és a mérsékelt kormányzatokat; az előbbieknél a halálbüntetés a hatalom megtartásának (alkalmatlan) eszköze, az utóbbinál az élet és testi épség elleni, valamint – a vagyoni szankció hatástalansága miatt – bizonyos esetekben a vagyon elleni bűncselekmények elleni végső eszköz.

Rousseau kapcsán a társadalmi szerződés kerül középpontba: ő ennek felrúgásaként értékeli a gyilkosok tetteit, s ez alapján véli alkalmazhatónak a legsúlyosabb szankciót.

A továbbiakban a szerző a felvilágosodás korának kevésbé ismert gondolkodóit mutatja be (leszámítva Voltaire-t és Diderot-t, bár egyikről sem esik sok szó). Végül, mint a felvilágosodás szélsőségei, Robespierre és Marat kerül ismertetésre.

E fejezetben belül Cesare Beccaria önálló címet kap. Jelentősége indokolja is ezt, hiszen nézetei a halálbüntetés eszmetörténetében vízvázalstónak számítanak. A szerző felvázolja Beccaria büntetéselméletét, melynek középpontjában a megelőzés áll. Szó esik ama klasszikus tételről, miszerint a csekélyebb, de biztos büntetés hatékonyabb a brutális, de számottevő eséllyel elkerülhetőnél; Beccariának a kínvallatással szembeni fenntartásairól; végül pedig a halálbüntetéssel való elméleti szembeszállásáról, amely büntetési nem szerinte igazságtalan és céltalan is. A szerző részletesen számba veszi Beccariának az állítása alátámasztásaként felhozott érveit, és szót ejt arról is, hogy az olasz gondolkodó két esetben tartotta megengedhetőnek a legsúlyosabb szankciót: ha az elítélt még büntetését töltve is olyan kapcsolatokkal bír, amelyek veszélyeztetik a társadalmat, illetve ha egyedül a kivégzés révén érhető el a kíván generálprevenációs hatás.

A negyedik fejezetben egyfelől a Beccaria utáni gondolkodókról, másfelől pedig a XX. század két jelentős alkotójáról esik szó.

A sort Immanuel Kant nyitja. Nála az igazságosság a megtorlás igazságosságával egyenértékű. Halálbüntetésnek ekképpen csak emberölésnél, illetve azon elkövetők esetében van helye, akik gonoszsága nem ellensúlyozható másként. Ez bizonyos kivételekkel a közreműködőkre is érvényes. A szerző rámutat a bűncselekmény büntetésben való tükrözésének problémájára, majd később Hegel kapcsán ennek korrekcióját is ismerteti.

Jeremy Bentham nézetei – melyekre Beccaria nagyban hatott – utilitarista filozófiájával együtt kerülnek ismertetésre. Bentham alapvetően kerülendőnek tartotta a halálbüntetést, helyette – Beccariához hasonlóan – a kényszermunkát tartotta adekvát büntetési nemnek. A halálbüntetés ellen hozta fel többek között a justizmord érvét is (vagyis a téves kivégzések veszélyét).

E három filozófuson kívül a szerző megemlíti Fichtét, aki a halálbüntetést csak a civilizációs fejlettség korai stádiumában tartja elfogadhatónak; a társadalmi-gazdasági determinizmust valló, s ez alapján a halálbüntetést (a proletariátus javára) elvető Marxot, valamint Nietzschét, aki az übermenschnek nem minősíthető „igazi” bűnözők büntetését elfogadhatónak tartotta – azok tisztelete mellett is.

A fejezet második címe Arthur Koestler és Albert Camus halálbüntetéséről való nézeteit mutatja be; mindkettőnél fontos szereppel bír a társadalmi determinizmus, a közvélemény problematikus mivolta és az elrettentő hatás hiánya. Ehhez képest Camus-nél újdonság a halálbüntetés brutalizációs hatására való utalás.

A könyv második része a halálbüntetéssel kapcsolatos kortárs viták ismertetésére tér át (megjegyzendő, hogy tulajdonképpen csak itt lehet igazán „vitáról” beszélni, hiszen a XX. századot megelőzően – mint a korábbi részből látható – a halálbüntetés jórészt egy elfogadott jelenség volt). Ez a rész három fejezetre bomlik. Ezek közül az első (összességében az ötödik), mintegy felvezetésképpen, röviden bemutatja a halálbüntetést szabályozó legfontosabb, Magyarországra nézve is hatályos nemzetközi egyezményeket. Két ilyen van: az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1950-es Római Egyezmény (illetve a halálbüntetést korlátozó-tiltó Hatodik és Tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyv), valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (és annak Második Fakultatív Jegyzőkönyve).

Az egész könyv egyik leghosszabb fejezete a hatodik, mely a halálbüntetés egyik központi kérdéséről, az elrettentő hatás létéről vagy nemlétéről folytatott vitákat és kutatásokat dolgozza fel. A fejezet két egységre bomlik. Az első az elrettentő hatás elméleti

tematizálását ismerteti (vissza-visszautalva az amúgy korábban tárgyalt Camus-re és Koestlerre). Az elméleti vita fókuszában az elrettentő hatás megalapozottsága és a „kevesebbet, de biztosabban” elve, valamint a visszaesés szempontjából való célszerűség áll, de már itt is található hivatkozások statisztikai adatokra.

A hatodik fejezet hosszabbik felét az empirikus kutatások teszik ki. A szerző a XX. század hatvanas éveitől kezdődően veszi számba a halálbüntetés elrettentő hatását megalapozó vagy cáfoló empirikus felméréseket. A „korai” kutatások Thorsten Sellin, illetve Isaac Ehrlich felméréseivel kezdődtek; a kettő gyökeresen eltérő eredményre jutott: Thorsten szerint a halálbüntetésnek nincs, Ehrlich szerint van elrettentő hatása. Ez utóbbi végkövetkeztetése szerint minden egyes kivégzés mintegy hét-nyolc potenciális gyilkost rettent el tette elkövetésétől. Ezt követően az Ehrlich megállapításait kétségbe vonó felmérések, vélemények ismertetése következnek.

A szerző két csoportra osztja az ezredforduló környéki felméréseket. Az elsőbe az egy-egy állam statisztikáit feldolgozó, szűk időintervallumra korlátozódó felmérések sorolhatók, a másodikat a térben és időben egyaránt átfogóbb kutatások („panel” kutatások) alkotják.

Az első kategóriából a szerző négyet ismertet. A sort a Cochran-Chamlin-Seth-féle felmérés nyitja, mely negatív álláspontra jutott, sőt, némi brutalizációs hatást is kimutatott. A következő két felmérést Cloninger és Marchesini végezte el Texas és Illinois állam kapcsán. A szerzőpáros szerint az elrettentő hatás egyértelmű, a halálbüntetés visszaállítása kedvezően hatna az emberölési statisztikákra. Az utolsó Lisa Stolzenbergé és Stewart J. D’Alessioé, ez sem elrettentő, sem brutalizációs hatást nem mutatott ki.

A fenti felmérések közös hiányaként értékeli a szerző az adatok korlátozottságát, és azt, hogy nem alkalmasak általános trendek kimutatására. E korlátokat próbálja orvosolni az ún. „panel”-módszer, amely különböző területek különböző időpontokra vonatkozó adatainak összevetésére is alkalmas. E körből három kutatás kerül kiemelésre. Az első kettő Paul R. Zimmermannhoz, illetve H. Naci Mocan és R. Kaj Gittings párosához kapcsolódik; mindkét kutatás az elrettentő hatás létét igazolta.

A legnagyobb jelentőséggel Joanna M. Shepherd kutatásai bírnak, így a szerző is ezt tárgyalja a leghosszabban. Négy egymást követő – hol egyedül, hol segítőkkel végzett – kutatás kerül bemutatásra, melyek igazolják az elrettentő hatást. A negyedik azonban meglepő összefüggésre mutat rá: eszerint az össznemzeti szintű elrettentő hatást összesen hat állam halálbüntetéses gyakorlatára alapozódik. A végkövetkeztetés az, hogy vagy célszerű a halálbüntetést gyakran és következetesen alkalmazni a valós elrettentés érdekében, vagy nem kéne alkalmazni. A fejezet hátralevő részében a Shepherd írásaihoz kapcsolódó vélemények kerülnek bemutatásra.

A könyvet záró hetedik fejezetben a szerző a legsúlyosabb szankcióval kapcsolatos egyéb érveket veszi górcső alá. Ezek a következők: a büntetés antihumánus jellege, a büntetés szükségessége/szükségtelensége (a korábban tárgyalt elrettentő hatáson túl idetartozik például az a kérdés, hogy mit lehet kezdeni azzal életfogytiglanra ítélttel, aki abban a tudatban követ el további bűncselekményeket, hogy úgysem büntethetik súlyosabban), a justizmord veszélye, a büntetés célja, a gazdaságossági szempontok és az egyéb érvek-ellenérvek.

Az érdemi részt függelék követi, mely a magyar Alkotmánybíróság „halálbüntetés-határozatát” (23/1990. /X. 31./ AB határozat), a Római Egyezmény két vonatkozó kiegészítő jegyzőkönyvét, az Egyezségokmány Második Fakultatív Jegyzőkönyvét, valamint a világ országainak a halálbüntetéshez való viszonyulás szerinti csoportosítását tartalmazza.

Összességében elmondható, hogy Tóth J. Zoltán műve elfogulatlan, alaposan megírt munka, melyet a bőséges irodalomjegyzék is tanúsít. A szerző a halálbüntetés mellett és ellen szóló érvek elfogulatlan bemutatását tűzi ki célul, és elmondható, hogy ez a célkitűzés sikerrel teljesült: a különböző érvek valóban részrehajlás nélkül kerültek ismertetésre. A mű nyelvezete tiszta és könnyen érthető, terjedelme sem túl nagy, így a jogász szakemberek

mellett azon „laikusoknak” is bátran javasolható, akik némi rálátást szeretnének nyerni a legsúlyosabb szankció körül forgó vitákra.